

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW**Ks. PAWEŁ MAKAREWICZ****ALKOHOLIZM JAKO PRZYCZYNA NIEZDOLNOŚCI
DO PODJĘCIA ISTOTNYCH OBOWIĄZKÓW
MAŁŻEŃSKICH NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH
SPRAW O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA
W SĄDZIE BISKUPIM DIECEZJI EŁCKIEJ****1. Wprowadzenie**

Małżeństwo, które powstaje przez akt woli wyrażony za pomocą zgody małżeńskiej, ustanawiane jest w jednym momencie, jednak na nim się nie kończy, ale przeciwnie, od niego rozpoczyna swój rozwój jako wspólny plan życia. Choć można wskazać na konstytutywny moment początkowy małżeństwa, to jednak już ten moment zawiera w sobie pewną szczególną dynamikę, która ma się realizować na przestrzeni całego wspólnego życia małżonków¹. Ten specyficzny wymiar zgody małżeńskiej odnajduje swój wyraz w numerze trzecim kanonu 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego – prawodawca wskazuje tu na nieważność zawieranego małżeństwa przez tych, którzy z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich². Źródłem tej normy jest prawo naturalne³, zaś o potrzebie jej kodyfikacji w aktualnym Kodeksie Prawa Kanonicznego może świadczyć chociażby powszechność jej występowania we współczesnym sądownictwie kościelnym⁴. Podobnie jak w Sądzie Biskupim

Ks. PAWEŁ MAKAREWICZ – pomocniczy wikariusz sądowy Sądu Biskupiego Diecezji Ełckiej, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7422-6203>, e-mail: makarewiczpawel@interia.pl

¹ P. J. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002, s. 71.

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Paulii PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 1983, t. 75, pars II, 1–317 (pol. Kodeks Prawa Kanonicznego), c. 1095 n. 3 (dalej: CIC).

³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (5 września 1986)*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1998)*, opr. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999, nr 65, s. 99; W. Góralski, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według kan. 1095, nn. 1–3 KPK. Próba syntezy*, „Prawo Kanoniczne” 39(1996), nr 3–4, s. 25.

⁴ P. Bianchi, *L'evoluzione della giurisprudenza rotale in materia di incapacità al matrimonio*, „Quaderni dello Studio Rotale” 19(2009), s. 86; P. Majer, *Rozeznanie oceniałące*, „Prawo Kanoniczne” 54(2011), nr 1–2, s. 403.

Diecezji Elckiej, także w innych polskich sądach kościelnych w ogromnej większości procesów rozpatrywana jest nieważność małżeństwa na podstawie kanonu 1095, a w szczególności numeru trzeciego tej normy⁵.

Procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa dość powszechnie wskazują na alkoholizm jako poważny czynnik bezpośrednio lub pośrednio wpływający na faktyczny rozpad małżeństwa, jak również na przyczynę jego nieważności⁶. Z praktyki sądów biskupich wynika, że choroba alkoholowa najczęściej jest rozpatrywana w ramach kanonu 1095 n. 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, czyli jako przyczyna natury psychicznej powodująca niezdolność osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich⁷. Na alkoholizm jako zaburzenie psychiczne wskazuje definicja wydana w 1952 r. przez Komitet Ekspertów Światowej Organizacji Zdrowia. Czytamy tu m.in.: „alkoholikami są ludzie pijący nadmiernie, u których zależność od alkoholu osiągnęła taki stopień, że przejawiają oni bądź łatwe do zauważenia zaburzenia psychiczne, bądź zachowują się w sposób przynoszący szkodę ich zdrowiu fizycznemu i psychicznemu, ich stosunkom z osobami drugimi, ich sytuacji społecznej i ekonomicznej; są to również ludzie, którzy wykazują objawy zwiastujące takie zaburzenia. A zatem wymagają oni leczenia”⁸. Na to, że problem alkoholowy wiąże się ściśle z zagadnieniem osobowości człowieka uzależnionego, wskazują sposoby leczenia alkoholika. Oprócz stosowania środków farmakologicznych i psychotropowych podejmuje się przede wszystkim terapię, zmierzającą do odbudowania jego zaburzonej osobowości⁹.

2. Alkoholizm – ujęcie doktrynalne

Alkoholizm stanowi bardzo skomplikowane zjawisko społeczne, gdyż z jednej strony obejmuje całokształt szkód, jakie występują bezpośrednio u osoby pijącej, zaś z drugiej strony jego negatywne konsekwencje nie ograniczają się jedynie do samych alkoholików, ale dotyczą członków ich rodzin oraz pozostałej części społeczeństwa¹⁰. Alkoholizm stanowi poważny problem społeczny, psychologiczny oraz prawny, ale należy zauważyć, że skutki nadużywania alkoholu i uzależnienia od niego najszybciej przejawiają się w społecznym funkcjonowaniu człowieka, a zwłaszcza w małżeństwie i rodzinie alkoholika, ponieważ w sposób dramatyczny uwidacznia się tu proces degradacji moralnej i psychicznej¹¹.

⁵ F. Daneels, *Cause polacche nella Segnatura Apostolica – esperienze e suggerimenti*, w: *Praktyczne aspekty funkcjonowania trybunałów kościelnych*, pod red. U. Nowickiej, Warszawa 2014, s. 22.

⁶ A. Dziega, *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 7(1997), s. 90.

⁷ W. Krupa, *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1(1996), nr 6–7, s. 133.

⁸ K. Frieske, R. Sobiech, *Pijaństwo – interpretacje problemu społecznego*, Warszawa 1986, s. 86.

⁹ W. Bołoz, *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, Warszawa 1997, s. 127; T. Kulisiewicz, *Zespół uzależnienia alkoholowego. Rozpoznanie i leczenie*, Warszawa 1984.

¹⁰ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, s. 185.

¹¹ W. Krupa, *Alkoholizm...*, s. 133–134.

Chociaż skutki ostrego zatrucia alkoholem i następstwa, jakie towarzyszą przewlekłemu nadużywaniu alkoholu, były znane już filozofom i lekarzom starożytnym, takim jak Platon, Hipokrates czy Gallen, to jednak nie od początku alkoholizm był traktowany jako schorzenie¹². Pierwsza próba dokonania opisu alkoholizmu jako choroby przewlekłej została podjęta przez szwedzkiego lekarza Magnusa Hussa i właśnie od niego pochodzi nazwa „alkoholizm chroniczny”, która oznacza nałogowe nadużywanie alkoholu¹³. Współczesna medycyna uznaje alkoholizm za chorobę¹⁴ określaną mianem biopsychologicznej i charakteryzującą się tym, że u każdej osoby jej przebieg jest inny¹⁵. Światowa Organizacja Zdrowia zaproponowała następującą definicję alkoholizmu: „Alkoholizm to każdy sposób picia napojów alkoholowych, który wykracza poza miarę tradycyjnego, zwyczajowego spożycia, albo poza ramy obyczajowego, przyjętego w całej społeczności picia towarzyskiego, bez względu na czynniki etiologiczne, które do takiego zachowania prowadzą i niezależnie od zakresu, w jakim te czynniki etiologiczne zależą od dziedziczności, konstytucji oraz nabytych wpływów fizjopatologicznych i metabolicznych”¹⁶. Wśród przyczyn uzależnienia alkoholowego najczęściej wymienia się następujące: „wadliwe stosunki rodzinne, systematyczne używanie przez rodziców środków odurzających, palenie papierosów, picie napojów alkoholowych, niski poziom wykształcenia danej osoby – chociaż ta choroba dotyka również ludzi z wyższym wykształceniem, brak ambicji i celów życiowych, brak aktywności społecznej, brak praktyk religijnych, poszukiwanie silnych wrażeń i przeżyć szczególnie u młodzieży, duża ciekawość i silne naciski ze strony kolegów”¹⁷.

Orzeczenie nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, której przyczyną jest choroba alkoholowa, stanowi zadanie niełatwe. Sędzia bowiem staje wobec zadania odpowiedzenia na pytanie o to, czy kontrahent w dniu ślubu miał już zaawansowaną chorobę alkoholową¹⁸. Odpowiedź na to pytanie nie zawsze jest oczywista, zwłaszcza że alkoholikiem człowiek nie staje się z dnia na dzień¹⁹, a poszczególne fazy uzależnienia alkoholowego w praktyce nie jest łatwo precyzyjnie rozróżnić, ponieważ nie ma wyraźnej granicy przejścia od jednego stadium w drugie²⁰. Można wskazać za Elvinem Mortonem Jellinkiem cztery stadia nałogu alkoholowego: pierwsze dwa są czysto objawowe, zaś ostatnie dwa stanowią kolejne stopnie uzależnienia²¹.

¹² M. Wnuk, J. T. Marcinkowski, *Alkoholizm – przegląd koncepcji oraz metod leczenia*, „Hygeia Public Health” 47(2012), n. 1, s. 49.

¹³ A. Gołębiowska, *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa według orzecznictwa Roty Rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55(2012), nr 3, s. 123–124.

¹⁴ C. Cekiera, *Alkoholizm a niedostosowania*, Lublin 1994, s. 154–156.

¹⁵ W. Bołoz, *Życie w ludzkich rękach...*, s. 121; J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa i jej wpływ na stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 22(2013), s. 180.

¹⁶ T. Kulisiewicz, *Zespół uzależnienia...*, s. 5.

¹⁷ J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 177.

¹⁸ Tamże, s. 189.

¹⁹ W. Bołoz, *Życie w ludzkich rękach...*, s. 121–122.

²⁰ J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 189.

²¹ E. M. Jellinek, *Stadia nałogu alkoholowego*, w: *Wybrane spojrzenia na alkoholizm i jego leczenie*. Wybór i opr. A. Dodziuk, Warszawa 1993.

Stadium pierwsze – przedalkoholowe, zwane alfa-alkoholizmem, charakteryzuje się spożywaniem alkoholu w sposób okazjonalny w celu doznania ulgi i odprężenia. Spożywanie alkoholu ułatwia pijącemu kontakty, znosi napięcia i lęki. Na tym etapie wzrasta tolerancja pijącego na alkohol. Może to trwać od kilku miesięcy do kilku lat. Kolejne stadium wstępne, określane mianem beta-alkoholizmu, jest fazą ostrzegawczą i trwa od pół roku do kilku lat. Ta faza charakteryzuje się występowaniem luk pamięciowych oraz tzw. urwaniem filmu. Pojawia się również picie ukradkiem. W tej fazie picie alkoholu przestaje być przyjemnością, a staje się potrzebą. Stadium trzecie określone zostało mianem gamma-alkoholizmu. Jest to faza krytyczna, która stanowi początek prawdziwego uzależnienia. Jej cechą charakterystyczną stanowi utrata kontroli nad raz rozpoczętym pićm oraz pojawiająca się potrzeba dalszego picia, którą można wręcz przyrównać do przymusu fizycznego. W tej fazie pojawia się charakterystyczna dla mężów alkoholików zazdrość, co wynika często ze zwykłej niechęci żony do współżycia z zaniedbanym współmałżonkiem. Pojawia się również picie poranne. Delta-alkoholizm to określenie stadium czwartego, świadczącego o chronicznym pićm alkoholu. Charakterystyczna dla tej fazy uzależnienia jest degradacja dokonująca się w sferze fizycznej i psychicznej pijącego, jak również w sferze moralnej i umysłowej. Na tym etapie alkoholik w razie braku alkoholu sięga po płyny zastępcze, jak płyn do mycia naczyń czy denaturat, a w celu zdobycia pieniędzy na alkohol osoba uzależniona potrafi okradać także własną rodzinę. Pojawia się brak troski o higienę osobistą, wygląd zewnętrzny i właściwe odżywianie. W tym stadium wyraźnie ujawniają się zaburzenia psychiczne w postaci nieokreślonych stanów lękowych aż po psychozy alkoholowe²².

Aby nie poprzestać jedynie na teoretycznym ujęciu tematu, ważne jest posłużenie się konkretnymi przykładami spraw małżeńskich, zaczerpniętymi z akt Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej. Pozwoli to na wyciągnięcie praktycznych wniosków, które zostaną przedstawione w końcowej części artykułu. Od początku istnienia diecezji²³ zostało przyjętych do rozpatrzenia ponad tysiąc spraw małżeńskich. Akta procesowe spraw, które zostały zakończone, znajdują się w Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej. Wykorzystane w niniejszym artykule akta zostały wybrane w taki sposób, aby pokazać sposób pracy elckiego trybunału zarówno w początkach jego funkcjonowania, jak też po kilkunastu latach istnienia elckiego trybunału.

²² J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 181–182; W. Krupa, *Alkoholizm...*, s. 134.

²³ Diecezja elcka została utworzona na mocy bulli papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* z 25 marca 1992 r. W maju tegoż roku dekretem biskupa elckiego Wojciecha Ziemby został erygowany Sąd Biskupi Diecezji Elckiej, zob. Dekret biskupa elckiego ks. bpa Wojciecha Ziemby, N. 217/92.

3. Causa nullitatis matrimonii 53/1994

Decyzja o małżeństwie K.Ś.–W.J. została podjęta na skutek ciąży, jednak zdaniem K.Ś. do ślubu i tak by doszło w późniejszym terminie, ponieważ powódka była zakochana w pozwanym. Znajomość przedślubna stron trwała około sześciu miesięcy, strony spotykały się często, bywało, że codziennie. Wraz ze zbliżającą się datą ślubu powódka zaczęła odkrywać okoliczności, które budziły wątpliwości co do podjętej decyzji. Pozwany pił nadmierne ilości alkoholu, nieraz zdarzało się, że miał tzw. ciągi alkoholowe, które trwały kilka dni z rzędu. Jeszcze przed ślubem powódka widywała pozwanego, jak w upojeniu alkoholowym spał na ziemi. Pozwany będąc w takim stanie nie panował nad reakcjami fizjologicznymi, czego wynikiem było „moczenie się”²⁴. Zdaniem świadków ojciec pozwanego był notorycznym pijakiem, który ponadto handlował alkoholem²⁵. Po zawarciu związku małżeńskiego stan zdrowia pozwanego ulegał stopniowemu pogorszeniu: „po wypiciu alkoholu dostawał tzw. białej gorączki, zgrzytał zębami, nadal moczył się, rzucał się wtedy do bicia”²⁶. Z czasem pojawiały się u niego napady epilepsji, co zostało rozpoznane w szpitalu jako padaczka alkoholowa. Biegły sądowy stwierdził jednoznacznie, iż większość objawów uzależnienia alkoholowego dała się zauważyć u pozwanego jeszcze przed datą ślubu. Były to: utrata kontroli picia, picie kompulsywne w formie ciągów alkoholowych, postępująca psychodegradacja, zaburzenia wegetatywne, epizody drgawkowe²⁷. Sędziowie nie mieli wątpliwości, że przedstawione w sprawie fakty świadczyły o tym, iż pozwany był dotknięty chorobą alkoholową przed zawarciem związku małżeńskiego z powódką. Małżeństwo zostało tym samym uznane za nieważne z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej²⁸, co też potwierdził trybunał II instancji²⁹.

4. Causa nullitatis matrimonii 62/1994

Intersujący przykład sprawy dotyczącej alkoholizmu strony pozwanej stanowił proces o nieważność małżeństwa H.G.–W.K. Alkoholizm pozwanego, jego chulikański tryb życia oraz agresywne zachowanie wobec powódki zostały potwierdzone zeznaniami wszystkich powołanych przez powódkę świadków. Powódka twierdziła, że W.K. jeszcze przed ślubem odsiadywał karę więzienia za pobicie pod wpływem alkoholu. W jego rodzinie spośród siedmiorga rodzeństwa jedynie ojciec pozwanego oraz jego siostra nie nadużywali alkoholu. Wszyscy pozostali, łącznie z matką pozwanego, mieli opinię „pijaków”. H.G. zgodziła się na małżeń-

²⁴ Protokół zeznań strony powodowej, Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 53/25 (dalej: ASE numer sprawy/strona akt).

²⁵ Protokół zeznań świadka, ASE 53/47.

²⁶ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 53/25.

²⁷ Opinia sądowo-psychiatryczna, ASE 53/68.

²⁸ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 53/82–90.

²⁹ Dekret Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej, ASE 53/96–98.

stwo z pozwanym jedynie z powodu nacisku ze strony jej brata, który zamierzał poślubić siostrę pozwanego, zaś warunkiem postawionym przez pozwanego był jego ślub z H.G.³⁰ Biegły psychiatra nie miał wątpliwości, iż pozwany już w dniu ślubu był osobą uzależnioną od alkoholu³¹. W kontekście tak oczywistych dowodów potwierdzających alkoholizm strony pozwanej zaskakująca była treść jego zeznań. W.K. został przesłuchany w areszcie śledczym, gdzie odsiadywał karę za niepłacenie alimentów. Stwierdził on m.in.: „W okresie narzeczeństwa nasze spotkania były bardzo miłe, w atmosferze szacunki, miłości. Rozmawialiśmy też o wspólnej przyszłości: dom, rodzina, dzieci. [...] W moim domu nikt alkoholu nie nadużywał, spożywany był tylko towarzysko. [...] Zawsze byłem odpowiedzialny za to, co mówię i co robię. Byłem spokojny, nie biję się, nie awanturuję, nieporywczy. Cały czas jestem taki. [...] Przed małżeństwem nie miałem żadnych kłopotów z milicją. [...] Nie miałem problemu z piciem alkoholu. [...] Czułem się odpowiedzialny za dom, żonę, dziecko. Chciałem pracować i pracowałem, aby utrzymać rodzinę”³². Takie zaprzeczanie rzeczywistości jest charakterystyczne dla osób dotkniętych problemem alkoholowym³³, co też zauważyli sędziowie w wyroku, stwierdzając, że „brak krytycyzmu u pozwanego w tej materii jest najlepszym świadectwem jego choroby alkoholowej oraz zdradza cechy jego nieprawidłowej osobowości”³⁴. Wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa został potwierdzony dekretem Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej³⁵.

5. Causa nullitatis matrimonii 69/1995

Aby małżeństwo mogło zostać uznane za nieważne z powodu wady oświadczenia woli, strona powodowa musi udowodnić, że przyczyna nieważności istniała w momencie zawierania małżeństwa³⁶. Jeśli chodzi o alkoholizm, to wydaje się, że jego skutki społeczne są łatwo dostrzegalne, a tym samym strony powinny zauważyć przed ślubem problem swojego współmałżonka. Niestety, wiele małżeństw, w których wystąpiła choroba alkoholowa jako przyczyna orzeczenia nieważności, zostało zawartych po krótkim czasie znajomości stron, co znacznie utrudniło odkrycie prawdy o istnieniu choroby alkoholowej. Przykładem takiej sytuacji był proces o nieważność małżeństwa J.S.–D.K. Znajomość przedślubna w tym przypadku trwała dwa i pół miesiąca, zaś wspólnota małżeńska przetrwała siedem lat. Po ośmiu latach od zawarcia małżeństwa powód wniósł sprawę do elckiego trybunału. Jako przyczynę nieważności wskazał uzależnienie od alkoholu i narkotyków po swojej stronie. Warto przytoczyć ze skargi powodowej motywy, które skłoniły J.S. do wniesienia sprawy o nieważność małżeństwa.

³⁰ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 62/36–37.

³¹ Opinia sądowo-psychiatryczna, ASE 62/77.

³² Protokół zeznań strony pozwanej, ASE 62/31–32.

³³ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 284–285.

³⁴ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 62/97.

³⁵ Dekret Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej, ASE 62/102–104.

³⁶ J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 178.

Powód, który przed zawarciem małżeństwa nie chodził do kościoła, a na ślub zdecydował się tylko pod presją rodziny, stwierdził, że w ostatnich latach terapii rozwoju osobistego i duchowego zbliżył się do wiary i Boga, chodzi do kościoła i dlatego chciałby uporządkować życie sakramentalne³⁷. Z materiału dowodowego wynikało, że w chwili zawierania małżeństwa powód miał dwadzieścia cztery lata, zaś pozwana była od niego o cztery lata starsza. Już w okresie przedmałżeńskim dochodziło do nieporozumień między stronami. Przyjęcie weselne łączyło się z nadużyciem alkoholu przez powoda. W czasie trwania wspólnoty małżeńskiej powód wielokrotnie nadużywał alkoholu, od którego nie stroniła także pozwana. Ostatecznie doszło do całkowitego rozpadu wspólnoty małżeńskiej po siedmiu latach jej istnienia. Powód podjął leczenie odwykowe, w wyniku czego w momencie wnoszenia skargi powodowej był abstynentem oraz terapeutą uzależnień, natomiast pozwana w momencie wnoszenia pozwu była osobą nadużywającą alkoholu³⁸.

Środowisko rodzinne, z jakiego wywodził się powód, zostało określone jako patologiczne. Jego ojciec był uzależniony od alkoholu. Powód w rozmowie z biegłą sądową podał, że w domu rodzinnym picie nałogowe rozpoczęła prababcia. Powód, mając pięć lat, był pojony alkoholem przez swoich rodziców³⁹. J.S. przyznał, że od piętnastego roku życia zaczął się narkotyzować. Odurzał się klejami, benzyną, lekami nasennymi, opium i innymi narkotykami. Wtedy też, jak sam przyznał, zaczął pić świadomie i nadużywać alkoholu⁴⁰. Matka powoda wyjaśniła, że rozeszła się ze swoim mężem, gdy powód miał dwanaście lat. Od tego czasu poświęcała się pracy, zaś jej syn, korzystając z jej nieobecności, zaczął sprowadzać kolegów, z którymi się narkotyzował „przetworami z makówek”. Co więcej, powód także produkował narkotyki, sprawiał nieustanne problemy wychowawcze, nie chciał chodzić do szkoły ani się uczyć⁴¹. Jeszcze przed poznaniem pozwanej, powód kilkakrotnie podejmował leczenie odwykowe z narkotyków, równocześnie nadużywając alkoholu, niestety, za każdym razem wracał do nałogu. Cztery lata po ślubie J.S. rozpoczął systematyczne i konsekwentne leczenie alkoholizmu i narkomanii. Rozszedł się ze swoją żoną w przekonaniu, że żyjąc z nią może wrócić do nałogów, gdyż jego zdaniem, pozwana stała się alkoholiczką w trakcie trwania ich małżeństwa⁴². Biegła sądowa na podstawie zebranego materiału dowodowego oraz wywiadu przeprowadzonego z powodem stwierdziła, że w chwili zawierania małżeństwa miał on „rozpoznany zespół zależności alkoholowej i narkotycznej znacznego stopnia”. Ponadto w opinii biegłej znalazła się uwaga o tym, że w razie decyzji powoda o zawarciu małżeństwa sakramentalnego konieczne jest powiadomienie kandydatki na jego żonę o anamnezie chorobowej powoda oraz o tym, że z czasem mogą się ujawnić w jego życiu zachowania i cechy świadczące o trwałym uszkodzeniu komórek

³⁷ Skarga powodowa, ASE 69/2–3.

³⁸ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 69/34–35.

³⁹ Opinia sąдово-psychiatryczna, ASE 69/82.

⁴⁰ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 69/34.

⁴¹ Protokół zeznań świadka, ASE 69/74.

⁴² Protokół zeznań strony powodowej, ASE 69/36.

mózgowych⁴³. Zdaniem sędziów powód w momencie zawierania małżeństwa był niezdolny do nawiązania relacji międzyosobowych z pozwaną i wytworzenia z nią specyficznej wspólnoty, jaką jest małżeństwo. Nie był on także zdolny do przyjęcia i wychowania potomstwa⁴⁴. Wyrok został zatwierdzony przez trybunał II instancji poprzez wydanie dekretu⁴⁵.

6. Causa nullitatis matrimonii 358/2005

W większości małżeństw, których przyczyną stwierdzenia nieważności była choroba alkoholowa jednej ze stron, wspólnota trwała krótko, najwyżej kilka lat. W Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej znalazły się też akta procesów, które po pierwsze rozpoczynane były po wielu latach od rozpadu wspólnoty małżeńskiej, a ponadto wspólnota ta niejednokrotnie trwała kilkanaście, a nawet dwadzieścia lat. Małżeństwo T.O.–S.M. przetrwało dwadzieścia lat, a ze związku stron narodziło się pięcioro dzieci. Powódka wniosła sprawę do elckiego trybunału po czterech latach od rozvodu cywilnego, upatrując przyczynę niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w jego uzależnieniu od alkoholu. W aktach sprawy znalazło się oświadczenie strony powodowej oraz zeznania czterech świadków. Pozwany w żaden sposób nie skontaktował się z sądem, został więc ogłoszony nieobecnym⁴⁶. Strony zdecydowały się na ślub po bardzo krótkiej i powierzchownej znajomości. Małżeństwo zaproponowała powódka, kierując się chęcią usamodzielnienia oraz litością dla pozwanego, gdyż uważała go za człowieka poszkodowanego przez życie i zaniedbanego przez rodzinę. Pozwany na tę propozycję chętnie przystał, ponieważ powódka była osobą pracowitą i schludną. Przed zawarciem ślubu powódka nie miała okazji widzieć pozwanego pod wpływem alkoholu, nie wiedziała też o alkoholizmie w jego rodzinie, bowiem w okresie przedślubnym była tam tylko dwa razy. Już w dniu ślubu wyszła na jaw skłonność pozwanego do nadużywania alkoholu oraz patologia w jego rodzinie związana z alkoholem.

Od początku w małżeństwie były nieporozumienia. Strony zamieszkały po ślubie w domu rodzinnym pozwanego, jednak powódka szybko opuściła to miejsce z powodu ciągłych libacji alkoholowych. T.O. zgodziła się na wznowienie wspólnoty małżeńskiej, zamieszkując z pozwanym w wynajętym mieszkaniu. W pierwszych pięciu latach małżeństwa narodziła się czwórka dzieci, a po kilku latach także piąte dziecko. Około dwudziestoletni okres trwania małżeństwa stron był ciągłym zmaganiem się z alkoholizmem pozwanego, odejściami powódki, przeprosinami pozwanego i próbami ponownego wspólnego życia. Gdy po

⁴³ Opinia sądowo-psychiatryczna, ASE 69/86.

⁴⁴ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 69/101.

⁴⁵ W tytule dokumentu przesłanego do Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej widnieje określenie „Wyrok”. Jednak w treści dokumentu stwierdzono: „Niniejszym dekretem zatwierdza się wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej”. ASE 69/108. Należy zatem domniemywać, że nastąpiła w tym przypadku pomyłka redaktorska, która nie wpływa na ważność dokumentu.

⁴⁶ Dekret ogłoszenia pozwanego nieobecnym w sądzie, ASE 358/96.

kilkunastu latach pozwany wyjechał na dłuższy czas za granicę kraju w celach zarobkowych, powódka, będąc już świadoma choroby alkoholowej swojego męża, postanowiła uporządkować swoje życie. Podjęła leczenie na oddziale nerwic, a następnie terapię w grupie AA dla żon alkoholików. Złożyła także pozew o rozwód cywilny⁴⁷.

Biegła psycholog zauważyła, że pozwany pochodził z rodziny patologicznej, dysfunkcyjnej, w której najpoważniejszym problemem był alkohol i agresja, zwłaszcza ojca pozwanego. Pozwany dorastając w takim środowisku nie miał okazji wykształcić uczuć wyższych oraz nie nauczył się odpowiedzialności za siebie i za drugiego człowieka. Analizując warunki wychowawcze pozwanego, biegła stwierdziła, że nieświadomie powielał on w swoim dorosłym życiu postawy, których doświadczył i które zaobserwował w swojej rodzinie. Pomimo tego, że pozwany nie stawiał się na badanie psychologiczne, to jednak w opinii stwierdzono z całą stanowczością, że w chwili zawierania małżeństwa był on uzależniony od alkoholu, a zaawansowany alkoholizm w czasie trwania małżeństwa spowodował u niego postawy antysocjalne, objawiające się w osobowości psychopatycznej⁴⁸. Sędziowie wyjaśnili w wyroku, dlaczego małżeństwo stron przetrwało dwadzieścia lat, mimo że alkoholizm pozwanego objawiał się już od dnia jego zwania. Wskazano na to, że powódka starała się jak najlepiej spełniać obowiązki żony i matki, ale potrzebowała aż dwudziestu lat, aby zrozumieć, że postawa pozwanego nie ulegnie zmianie, gdyż wynikała ona z choroby alkoholowej. Dopiero po tak długim czasie, motywowana własnym zdrowiem psychicznym i dobrem dzieci, zakończyła związek z pozwanym⁴⁹. Trybunał apelacyjny nie miał wątpliwości co do tego, że małżeństwo zostało zawarte nieważnie, gdyż pozwany w chwili zawierania sakramentalnego małżeństwa był nałogowym alkoholikiem, co w tamtym czasie udało mu się ukryć przed powódką⁵⁰.

7. Podsumowanie

Analiza procesów, w których wskazano na alkoholizm jako przyczynę niezdolności jednej ze stron do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, wykazała, że bardzo często źródłem alkoholizmu strony uzależnionej było patologiczne środowisko rodzinne. Niejednokrotnie osoby, u których stwierdzono uzależnienie alkoholowe, sięgały po substancje psychoaktywne już w wieku kilkunastu lat. Jakkolwiek samo uzależnienie od alkoholu stanowiło poważną przyczynę niezdolności nupturienta do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, to jednak sprawy w sądach biskupich potwierdzają, że bardzo często strona uzależniona od alkoholu ulega także innym nałogom, takim jak narkomania, hazard czy nałogowe wążanie kleju.

⁴⁷ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 358/130.

⁴⁸ Opinia psychologiczna, ASE 358/113–115.

⁴⁹ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 358/131.

⁵⁰ Dekret Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej, ASE 358/138

Akta zgromadzone w Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Ełckiej potwierdzają, że bardzo często wraz z problemem uzależnienia alkoholowego występował problem przemocy fizycznej bądź psychicznej. Alkoholik niejednokrotnie prowadził chuligański tryb życia oraz wchodził w konflikty z prawem, które kończyły się karą więzienia lub odebraniem prawa jazdy. Po spożyciu alkoholu stawał się wulgarny i agresywny, w wyniku czego często interweniowała policja. Charakterystyczne dla rodzin dotkniętych alkoholizmem było borykanie się z trudnościami finansowymi. Uzależniony często nie potrafił utrzymać się dłużej w żadnej pracy, zatrudniany był dorywczo i szybko był zwalniany lub też sam odchodził. Dochodziło do wynoszenia z domu różnych rzeczy i sprzedawania ich, aby uzyskać środki finansowe na alkohol.

Procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa ukazują, że okres trwania wspólnoty małżeńskiej w związkach z osobą uzależnioną jest bardzo zróżnicowany. Większość małżeństw z problemem alkoholowym rozpadała się po kilku latach od ślubu. Może zaskakiwać fakt, że wśród procesów małżeńskich, w których ewidentnym problemem był alkoholizm jednej ze stron, odnajdujemy małżeństwa trwające kilkanaście lat albo więcej. Jeden z procesów pokazał, że małżeństwo przetrwało dwadzieścia lat pomimo tego, że pozwany po ślubie pił praktycznie codziennie i rzadko był trzeźwy. Z analizy akt sprawy wynika, że częstą przyczyną godzenia się na alkoholizm współmałżonka jest przeświadczenie o tym, że „dzieci muszą mieć ojca”. Jedna z przeanalizowanych spraw ukazała sytuację, w której na świat przyszło pięcioro dzieci, pomimo tego że pozwany od samego początku trwania małżeństwa wykazywał cechy uzależnienia alkoholowego. W tego typu patologicznych sytuacjach często dochodziło do tzw. współuzależnienia pozostałych członków rodziny alkoholika, a żona alkoholika nieświadomie przyjmowała postawę obwiniania się za alkoholizm męża. Niejednokrotnie dopiero leczenie na oddziale nerwic, a następnie terapia w grupie AA dla żon alkoholików pozwalała stronie wyzwolić się spod jarzma męża alkoholika.

Warto zauważyć, że w większości wyroków ełckiego trybunału, wskazujących na alkoholizm jako przyczynę niezdolności natury psychicznej, zabrakło wskazania konkretnych obowiązków, których nie była w stanie podjąć strona dotknięta uzależnieniem. Takie ujęcie problemu zdają się potwierdzać wyroki rotalne, w których znajdujemy wyjaśnienie, iż udowodniony alkoholizm chroniczny z pewnością osłabia funkcje psychiczne, szczególnie zaś zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających z *bonum coniugum*. Z tego względu udowodnienie samego faktu istnienia alkoholizmu w momencie zawierania małżeństwa wystarczy, aby zastosować domniemanie sędziowskie o nieważności małżeństwa⁵¹.

Konkludując, należy stwierdzić, że choroba alkoholowa istniejąca w chwili zawierania małżeństwa stanowiła ewidentną przyczynę nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Ełckiej, nawet jeśli jej skutki nie były w pełni zauważalne przed zawarciem małżeństwa, zwłaszcza gdy alkoholik znajdował się w początkowej fazie choroby. W wielu wypadkach podłożem uzależnienia były

⁵¹ A. Gołębiowska, *Alkoholizm jako przyczyna...*, s. 132.

uwarunkowania społeczne i psychiczne osoby w młodym wieku, jak również jej środowisko rodzinne. W dowodzeniu alkoholizmu jako przyczyny niezdolności osoby do podjęcia obowiązków małżeńskich istotne było powołanie biegłego psychologa i właściwe określenie pytań, na jakie biegły miał odpowiedzieć. Nie mniej ważne było również umiejętne przesłuchanie świadków, zwłaszcza w celu udowodnienia tego, że uzależnienie istniało już w momencie zawierania małżeństwa.

Bez wątpienia niniejsze opracowanie nie wyczerpuje tematu alkoholizmu jako przyczyny niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, chociażby tylko z tego powodu, że wnioski zostały oparte na analizie zaledwie kilku spraw małżeńskich. Choroba alkoholowa stanowi problem złożony i domagający się dalszych badań naukowych. Niewątpliwie analiza kolejnych akt Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej może pozwolić na wyciągnięcie dalszych konkluzji oraz zbudowanie na tej podstawie praktycznych wskazań dotyczących chociażby procesu przygotowania narzeczonych do małżeństwa.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

a) powszechnie

Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Paulii PP. II promulgatus, AAS 75(1983), pars II, s. 1–317.

Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (5 września 1986)*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1998)*, opr. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999, ss. 123169.

b) partykularne

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 53/1994, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 62/1994, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 69/1995, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 358/2005, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Dekret biskupa elckiego ks. bpa Wojciecha Ziemby, N. 217/92, w: *Archiwum Elckiej Kurii Diecezjalnej*.

Opracowania:

Bianchi P., *L'evoluzione della giurisprudenza rotale in materia di incapacità al matrimonio*, „Quaderni dello Studio Rotale” 19(2009), s. 83–97.

Bołoz W., *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, Warszawa 1997.

Cekiera C., *Alkoholizm a niedostosowania*, Lublin 1994.

Daneels F., *Cause polacche nella Segnatura Apostolica – esperienze e suggerimenti*, w: *Praktyczne aspekty funkcjonowania trybunałów kościelnych*, pod red. U. Nowickiej, Warszawa 2014, s. 11–28.

Dzięga A., *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 7(1997), s. 85–98.

Frieske K., Sobiech R., *Pijaństwo – interpretacje problemu społecznego*, Warszawa 1986.

Gołębiewska A., *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa według orzecznictwa Roty Rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55(2012), nr 3, s. 121–143.

Góralski W., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według kan. 1095, nn. 1–3 KPK. Próba syntezy*, „Prawo Kanoniczne” 39(1996), nr 3–4, s. 25–42.

Jellinek E. M., *Stadia natogu alkoholowego*, w: *Wybrane spojrzenia na alkoholizm i jego leczenie*. Wybór i opr. A. Dodziuk, Warszawa 1993, s. 35–47.

- Krupa W., *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1(1996), nr 6–7, s. 133–136.
- Kulisiewicz T., *Zespół uzależnienia alkoholowego. Rozpoznanie i leczenie*, Warszawa 1984.
- Majer P., *Rozeznanie oceniające*, „Prawo Kanoniczne” 54(2011), nr 1–2, s. 403–425.
- Paździor S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009.
- Sokołowski J., *Choroba alkoholowa i jej wpływ na stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 22(2013), s. 177–191.
- Wnuk M., Marcinkowski J. T., *Alkoholizm – przegląd koncepcji oraz metod leczenia*, „Hygeia Public Health” 47(2012), nr 1, s. 49–55.
- Viladrich P. J., *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procedurach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002.

**ALCOHOLISM AS A REASON FOR INVALIDITY OF MARRIAGE
IN THE LIGHT OF SELECTED CASES OF NULLIFYING A MARRIAGE
IN THE BISHOP'S COURT OF THE ELK DIOCESE**

SUMMARY

Catholic Church instructs, that „a marriage that is ratum et consummatum can be dissolved by no human power and by no cause, except death” (Can. 1141). However there are some cases, when marriage has not come into being from its start. Church tribunals lead investigations in such cases to show the truth about the marriage. Canon 1095 gives three conditions that would make a person unable to contract marriage from mental incapacity: „They are incapable of contracting marriage: 1° who lack the sufficient use of reason; 2° who suffer from grave lack of discretion of judgment concerning essential matrimonial rights and duties which are to be mutually given and accepted; 3° who are not capable of assuming the essential obligations of matrimony due to causes of a psychic nature”. The article aims at presenting a reason for invalidity of marriage which is alcoholism as exemplified by the diocesan tribunal of Elk.

KEY WORDS: alcoholism, nullity of a marriage, bishop's court, Elk Diocese